

משה חיים פלח

בשיטת הרמב"ם בדין זיקה

שמה יוליד אביו בן אלא דדייקינן מקרא ד"בן אין לו" ולא כתיב "ובן ואב אין לו".

וכן בחירוף הירושלמי והראשונים דמיירי במעוברת, נקט הקובץ הערות (פ"ו סק"ב) דעובר אינו זוקק, דאי נימא דזוקק א"כ חשיב היה בעולמו, ואעפ"כ לולי דינא דאש"א שלא היה בעולמו היתה אסורה לשוק [ויעוין להלן בדברי הגר"ח].

ויעוין עוד בדברי הרמב"ן בפרק החולץ (ב"ב ז"א) ולד של קיימא אינו פוטר עד שינא לאויר העולם ואף על פי כן אינה זקוקה משעה ראשונה ואין ביאה וחליצה כלום וחייבין בקרבן עכ"ל [והו' בקוה"ע שם].

וכבר עמדו דמבואר מכ"ז דשייך איסור יבמה לשוק אף בגוונא דליכא זיקה ליבם, ולכאורה מוכח דאיסור יבמה לשוק אינו מחמת אישות היבם, אלא מחמת ענש מצות היבום או מחמת אישות המת.

אולם יעוין בלשון הרמב"ם (בהקדמה להלכות יבום וחליצה) וז"ל הלכות יבום וחליצה. יש בכללן שלש מצות כו' א ליבם, ב' לחלוץ, ג' שלא תנשא יבמה לאיש זר עד שתסור רשות היבם מעליה והאשה שהיא ראויה ליבום נקראת זקוקה ליבם ורשות היבם נקראת זיקה עכ"ל, הרי מבואר בדברי הרמב"ם דיסוד איסור יבמה לשוק הוא משום זיקת היבם, דאסורה להנשא עד שתסור רשות היבם מעליה, וכבר עמדו בזה.

עוד עמדו בדברי הרמב"ם, דהנה כתב הרמב"ם (פ"ז מיבום וחליצה ה"א) וז"ל שלשה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות והשלישי נשוי נכרית, מת אחד מצעלי אחיות ויבם הנשוי נכרית את אשתו ואחר כך מתה אשתו של שני ואחר כך מת השלישי ונפלו שתי נשוי לפני

אשת אחיו שלא היה בעולמו היכא כתיבא אמר רב יהודה אמר רב אמר קרא כי ישבו אחים יחדו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו, ותמהו חוס' והראשונים דמיפוק ליה מדכתיב דרכיה דרכי נעם וכדאמרינן גבי מתים כחיים, ויעוין ברמב"ן דתי' וז"ל מתרצים דהתם כשזנה קיים ודאי מותרת שאם כן לעולם תיאסר ואם תאמר לכשימות תנא לאו דרכי נועם הוא, אבל כאן נימא שלא תנשא כל זמן שחמיה קיים שמה יולד לו בן עכ"ל, ומבואר דס"ד דתאסר לשוק אף דליכא יבם, וכן יעוין בתוס' רבנו פרץ ובתוס' הרא"ש ובתוס' ישנים השלם דנקטו בקשייתם דתהא אסורה לינשא עד שימות חמיה [אך הרמב"ן ודעמיה העמידו הקושיא דכשאין למת אח ודאי מותרת היא לינשא אלא דנימא דלאחר שנולד לו אח תנא והא לא הוי נועם ושלוש יעו"ש].

וכן הביאו הראשונים מדברי הירושלמי (ה"ב) יחדיו פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו דלא כן מה אנו אמרין מת בלא בנים תהא אשתו אסורה להינשא שמה יוליד אביו בן ותהא אשתו זקוקה ליבום מעתה אפילו מתה אמו תהא אשתו אסורה להינשא שמה ילך אביו וישא לו אשה אחרת ויוליד בן ותהא אשתו זקוקה ליבום ויאמר קרייה ובן ואב אין לו, אלא כן אנו קיימין כשמת והניח את אשתו מעוברת שלא תאמר אילו מת והניח את אשתו מעוברת שמה אינה צריכה להמתין לידע אם בן קיימא הוא ואם אינו בן קיימא אף הכא תהא צריכה להמתין ולידע אם בן קיימא הוא ואם אינו בן קיימא לפום כן צריך מימר יחדיו פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו עכ"ל, ומבואר דס"ד דתהא אסורה

כלל ומוותרות להנשא לזר כו' (ה"ט) יצמה שהיא ערוה על יצמה כגון שהיתה אחות אשתו או אמה או בתה הרי זו פטורה מן החליצה ומן היבום ואין לו עליה זיקה כלל שנאמר ולקחה לו לאשה ויצמה מי שראויה ללקוחין וקידושין תופסין בה היא שהיא זקוקה ליבום (ה"ז) כשם שהערוה פטורה מן החליצה ומן היבום כך ארתה פטורה ולא נפלה לו זיקה על בית זה כלל כו' עכ"ל וכן בדבריו בהקדמה הנ"ל, וא"כ מש"כ הרמב"ם דאיכא בנרה ובאשת אחיו שלא היה בעולמו איסור אשת אה מפני שאין לו עליה זיקה, כוונתו כפשוטו לחלות הזיקה דהיינו רשות היבום].

ונראה להנה כתב הרמב"ם זריש הלכות יבום וחליצה (פ"א ה"ה) וז"ל מצות עשה מן התורה שייבם אדם אשת אחיו מאביו בין מן הנשואין בין מן האירוסין אם מת בלא זרע שנאמר וכן אין לו יצמה יבוא עליה, מן התורה אינו צריך לקדש יצמתו שזו אשתו היא שהקנו לו מן השמים אלא יבוא עליה וכתובתה על נכסי בעלה שמת עכ"ל, ומבואר בלשון הרמב"ם דהא דאמרינן דאשה הקנו לו מן השמים אינו אחר היבום ע"י מעשה הייבום, אלא מיד בשעת נפילה 'אשתו היא שהקנו לו מן השמים' ולהכי אינו צריך להקדים ולקדשה קודם הביאה ככל אשה דעלמא דצריך לקדשה תחילה קודם שישאנה^ה דהרי היא כבר קנויה לו בארוסה לבעלה, ולהכי מותר מיד לבא עליה ובזה נעשית נשואה.

והנה לקמן בפרק החולין (ה"ה) תנן כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר ובלבד שתהא כתובה על נכסי בעלה הראשון ואמרינן בגמ' (ט"ו) מאי טעמא אשה הקנו לו מן השמים, ולכאורה היה משמע דהיינו משעת היבום, אולם במתניתין דנדרים (ע"ד) תנן מתני' שומרת יבם בין ליבם אחד בין לשני יבמין ר"א אומר יפר ר' יהושע אומר לאחד אבל לא לשנים ר"ע

השני שאין לו אשה הרי אלו פטורות מן החליצה ומן היבום, האחת מפני שהיתה אחות אשתו בשעה שמת אחיו הראשון נאסרה עליו לעולם משום אשת אח כדין אשת אחיו שלא היה בעולמו והנכרית משום ארתה עכ"ל, הרי מבואר בדברי הרמב"ם דיסוד דינא דכל שנאסרה שעה אחת אסורה עולמית יסודו כדין אשת אחיו שלא היה בעולמו, וגדר הדברים צריך ביאור.

עוד יש לדקדק בלשון הרמב"ם (פ"ו מיבום וחליצה הט"ז) אשת אחיו שלא היה בעולמו הואיל ואין לו עליה זיקה שנאמר כי יבאו אחים יחדו עד שיבצו שניהן בעולם ואם לא היה ביניהן ישיבה בעולם הרי זו ערוה עליו לעולם משום אשת אח ופוטרת ארתה עכ"ל, ומשמע דיסוד דינא דליכא היתר אשת אח באשת אחיו שלא היה בעולמו היינו משום דלית בה זיקה, וכן מבואר עוד בלשון הרמב"ם (בה"ז ד"ב ט"ו) גבי ארת ערוה דיסוד דינא דלית בהו איסור אשת אח היינו משום דלית בהו זיקה וז"ל נמצאת ארת הערוה ערוה עליו משום אשת אחיו שהרי אין לו עליה זיקה כו' שכל אשה שאין לו עליה זיקה באיסור אשת אח עומדת לעולם עכ"ל, וצ"ב דלכאורה יסוד הדין משום דלאו בת מצות יבום היא [ובין אי נימא דיסוד היתר אשת אח הוי משום המנוה ומדין עדל"ת ובין אי נימא דהוי הותר מכללו, דמ"מ יסוד הדין דכיון דהכא לא בת יבום היא לית בה מנוה וכמו כן הויה כאשת אח שיש לו בנים דאינו בכלל הך היתרא].

ומשמע מדברי הרמב"ם דיסוד היתר אשת אח הוי משום הזיקה, וצ"ב גדר הדברים [ואין לומר דלמנוה היבום קרי הרמב"ם זיקה, דזקוקה וטעונה יבום, דבלשון הרמב"ם ככ"ד מבואר דתרי מילי נינהו, יעוין בלשון הרמב"ם (שם ה"ה) יש יצמות שאינן ראויות לא לחליצה ולא ליבום ואין עליהן זיקה

^א וד"ל הרמב"ם (פ"א מאיסות ה"ה) קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לביתו ובעולה בינו לבין עצמו והיתה לו לאשה, כיון שנתנה תורה נטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחלה בפני עדים ואחר כך תהיה לו לאשה עכ"ל.

דואר לא לאחד ולא לשנים אמר ר"א מה אם אשה שקנה הוא לעצמו הרי הוא מיפר נדריה אשה שהקנו לו מן השמים אינו דין שיפר נדריה אמר לו ר"ע לא אם אמרת באשה שקנה הוא לעצמו שאין לאחרים בה רשות תאמר באשה שהקנו לו מן השמים שיש לאחרים בה רשות כו', ומבואר דכבר קודם הייבום חשיב לאשה הקנו לו מן השמים וזהו דין הזיקה].

ויעוץ עוד בלשון הרמב"ם (פ"ב מייבום ה"ט) ו"ל יבמה שתבעה היבם לחליצה והיא אומרת איני חולקת ולא נוטלת כתובה אלא אשב בצית בעלי כשאר כל האלמנות אין שומעין לה, שהרי הקנו אותה לזה מן השמים ורצה מיבם רצה חולץ ונותן כתובה, ולא עוד אלא אפילו אמרה אני ניוזנת משלי ואשב עגונה כל ימי אין שומעין לה, שהרי היבם אומר לה כל זמן שאת זקוקה לי אין נותנין לי אשה ואפילו היה נשוי אפשר שישא אשה אחרת או תהיה לו מריבה בתוך ביתו מפני היבמה עכ"ל, הרי מבואר דהא דמצי לכופה לחלוץ היינו משום דאשה הקנו לו מן השמים וכבר קנויה היא לו [ואכמ"ל].

ומעשה מבואר מש"כ הרמב"ם דיסוד הדין דצרת ערוה ובאשת אחיו שלא היה בעולמו היה איסור אשת אח היינו משום שאין לו עליהן זיקה, דלעולם זהו יסוד ההיתר במה דוכה באישות המת, ואילו היתה חלה זיקה היה נותר איסור אשת אח אף בלא מנאות יבום כלל.

והדברים מתאימים עם שיטת הרמב"ם (פ"ו מייבום ותליצה ה"ח) ד'יבמה שהיא אלמנה מן הנשואין וצא עליה כהן גדול לא נפטרה רתה שאין עשה דוחה את לא תעשה ועשה והואיל ולא קנה מן התורה קנין גמור לא הותרה רתה לזר עד שתחלוץ דמשמע בפשוטו דהיא עצמה נקנית מדאורייתא ופטורה מן החליצה, לכיון דאית בה זיקה ומשום דתפסי בה קידושין², ממילא לית בה איסור אשת אח, וכמו כן נקנית צביאה, וכמבואר ברמב"ם (פ"א ה"א) דיסוד הדין דיבמה נקנית צביאה גרידא היינו משום דכבר הקנו אותה ליבם מן השמים בשעת נפילה והוא ככרסוה.

והא דאינה פוטרת רתה, משום דפטור הכרות ביבום האחת היינו ע"י דנתקיימה כבר מלות

דואר לא לאחד ולא לשנים אמר ר"א מה אם אשה שקנה הוא לעצמו הרי הוא מיפר נדריה אשה שהקנו לו מן השמים אינו דין שיפר נדריה אמר לו ר"ע לא אם אמרת באשה שקנה הוא לעצמו שאין לאחרים בה רשות תאמר באשה שהקנו לו מן השמים שיש לאחרים בה רשות כו', ומבואר דכבר קודם הייבום חשיב לאשה הקנו לו מן השמים וזהו דין הזיקה].

ויעוץ עוד בלשון הרמב"ם (פ"ב מייבום ה"ט) ו"ל יבמה שתבעה היבם לחליצה והיא אומרת איני חולקת ולא נוטלת כתובה אלא אשב בצית בעלי כשאר כל האלמנות אין שומעין לה, שהרי הקנו אותה לזה מן השמים ורצה מיבם רצה חולץ ונותן כתובה, ולא עוד אלא אפילו אמרה אני ניוזנת משלי ואשב עגונה כל ימי אין שומעין לה, שהרי היבם אומר לה כל זמן שאת זקוקה לי אין נותנין לי אשה ואפילו היה נשוי אפשר שישא אשה אחרת או תהיה לו מריבה בתוך ביתו מפני היבמה עכ"ל, הרי מבואר דהא דמצי לכופה לחלוץ היינו משום דאשה הקנו לו מן השמים וכבר קנויה היא לו [ואכמ"ל].

ומעשה נראה דסבירא ליה להרמב"ם דגדר היתר אשת אח אינו מחמת המזוה, וכמו כן אינו היתר מחודש בדמקום יבום לא נאמר עיקר איסור אשת אח, אלא יסוד היתר אשת אח הוא משום דמיד בשעת הנפילה זכה היבם באישות אחיו, וממילא אין היא אוסרת עליו [ויל"ע מלשון הגמ' (ט"ו) חידוש הוא דקא משתרי ערוה גביה ויתכן דקאי לאצא שאלו ואכמ"ל].

וביאור הדברים, דהרי מבואר בפרק המגרש (פ"ג ה) דמהני שיר דחוץ אף כלפי איסור אשת אח כשם דמהני כלפי איסור אשת איש, וכבר עמדו בדפשוטו מבואר מזה דגדר איסור אשת אח היינו

² **ויעוץ** בלשון הרמב"ם (פ"ו ה"ט) כיצד יבמה שהיא ערוה על יבמה כגון שהיתה אחות אשתו או אמה או בתה הרי זו פטורה מן החליצה ומן היבום ואין לו עליה זיקה כלל שנאמר ולקחה לו לאשה ויבמה מי שראויה ללקוחין וקידושין תופסין בה היא שהיא זקוקה ליבם עכ"ל, ומשמעות הרמב"ם כדלדידו הרמב"ן (כ"ב, ט) דיסוד דינא דכל דלא תפסי קידושין פטורה מחליצה היינו משום דזיקה כקידושין וכל דלא תפסי קידושין לא תפסה זיקה.

יבוס צבית, והכא בחילוי"ע ליכא מנזות יבוס כיון דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה¹.

והנה בחי' הגר"ח עהש"ס (בסוגין וביאר ביאור בגנוי הגר"ח סי' עט) דן אי עובר זוקק, ומתחילה נידד לעובר אינו זוקק, אך לצפוף נטה לכיון דיבוס בנחלה תלא רחמנא ואנן קי"ל לעובר נחלא"כ עובר נמי זוקק.

ולמשנ"ת נראה ביאור הדברים, דיסוד הדין דזיקה דאשה הקנו לו מן השמים היינו מדין ירושה ממש, דאף דבעלמא ליכא ירושה באישות, אך במקום יבוס איכא דין ירושה אף על אישות, ומיד בשעת מיתת הבעל זוכים האחין באישות דידיה מדין ירושה, ולהכי דינא לעובר זוקק תלי אי עובר יורש.

ומצתה נראה ליישב הא דמזינו בכ"ד דשייך איסור יבמה לשוק אף במקום דליכא יבם, וכגון לס"ד דאשת אחיו שלא היה בעולמו מתייבמת, דהיתה אסורה אף קודם שנולד, ואף למ"ד עובר אינו יורש, וכן למאי דס"ד דאסורה כל זמן שחמיה קיים שמה יוולד יבם, וכן הא דמעוברת אסורה דאין הולד פוטר עד שינא לאויר העולם דמצואר ברמז"ן דליכא זיקה כלל ומ"מ אסורה.

דהרי מצואר בפרק מי שמת (ב"ב קמב א) דאף למ"ד עובר אינו יורש, מ"מ גר שמת ולאחר מכן נולד לו בן, הרי הבן זוכה בנכסים, וביאר הגרש"ש (ב"מ סי' יח) דעדין הנכסים של הגר המת כיון דהוא זקוק להם להנחילן ליורשו העמיד להולד ולכלי זה נותרו הנכסים דידיה ולהכי מצי להנחילם לבנו כשיולד יעו"ש, ויעוין בחי' הגרש"ש במכילתין (סי' נ) דכתב לבאר עד"ז דינא

דזיקת נשואה עושה ספק נשואה וז"ל כמו כן נאמר גם בקנין אישות דרק בכל מת פקע האישות משום דלא שייך גביה ענין אישות, אבל כשהניח יבם שיקום במקומו אז גם קודם שעשה היבוס עדיין היא אשת המת לענין זה שיזכה בה אחיו לקום במקומו עכ"ל.

ומצתה יש לבאר היטב, דאף דמצואר ברמז"ס דיסוד איסור יבמה לשוק היינו מחמת אישות היבם, מ"מ גם במקום דליכא יבם היתה אסורה, וביאור הדברים, דהיכא דאיכא יבם, מיד בשעת מיתת יורש היבם את אישות המת והרי היא אסורה מחמתו, אך במקום דאכתי ליכא יבם, אך יתכן דיולד יבם, עדיין נותרה אשת המת, כיון דאכתי הוא זקוק לאישות להנחילה ליבם כשיולד [וכן הא דמעוברת אסורה דאין הולד פוטר עד שינא לאויר העולם, ואף דאינה זקוקה, יש לומר דכל זמן דעומדת בספק הרי המת מחזיק באישות כדי שאם תפיל יוריש האישות ליבם] והא"נ ככה"ג איסורה משום אישות המת.

ומצתה יש לבאר נמי מש"כ הרמז"ס (פ"ז מיבוס וחליה דה"ב) גבי דין נאסרה 'מפני שהיתה אחות אשתו בשעה שמת אחיו הראשון נאסרה עליו לעולם משום אשת אח כדן אשת אחיו שלא היה בעולמו' דיש לומר דכדין אשת אחיו שלא היה בעולמו גלי לן קרא דבאישות לא אמרינן הכי, דאף לאחר מיתת מצי המת להחזיק באישות לנורח היבם, אלא באישות ל"ש ירושה אלא בשעת מיתת ממש, אך כל דבשעת מיתת לא ירש

¹ **והדברים** מתאימים עם שיטת הרמז"ס בדין חליצה פסולה וז"ל (פ"ב ה"ג) נחלצה אחת מהן חליצה פחותה הותרה להנשא לזר זו שנחלצה אבל נרתה אסורה עד שתחלוץ גם היא או עד שיחלצו כל האחין לראשונה שנחלצה החליצה הפחותה, שאין חליצה פחותה מסלקת זיקת היבם מבית זה עד שתחזור על כל האחין או עד שתחלוץ כל אחת מהן עכ"ל, ונת' במקו"א (בדקדק חמט) דס"ל להרמז"ס דאיכא תרי גוויי להחיר היבמה בחליצה, האחד בחרת מעשה מחיר, דחליצה הוי מעשה המפקיע זיקה דומיא דגירושין, והא מהני להחיר רק הך יבמה דנעשה בה הך מעשה מחיר, והב' ע"י דנתקיימה צבית מנזת יבמין, דבזה הותר כל הצבית, ובחליצה כשירה איכא קיום מנזת יבמין ולהכי הותר כל הצבית, וכן ביצאה כל היכא דאיכא מנזת יבוס הותרו כל הנזרות, אך בגוונא דליכא מנזת יבוס, נהי דזיקתה עכמה פוקעת בין ביבוס ע"י דנשלמת הזיקה לאישות גמורה] ובין בחליצה [דהויא כמעשה גירושין על הזיקה] אך נרתה אינה ניתרת, כיון דלא נתקיימה צבית מנזת יבמין, ולהכי אכתי נרתה זקוקה לחליצה.

סגי כלל להתיר איסור אשת אח, ויסוד היתר אשת אח היינו משום דצמקום יבום יורש היבם את אישות המת בשעת המיתה, ושזב אינה אוסרת עליו, אך כל דבשעת נפילה לא חייל דין יבום ולא ירש היבם את אישות המת, שזב לא מצי לירשנה, וממילא הרי היא אסורה עליו לעולם כאשת אח שיש לו בנים [היינו אשת אח דלית בה דין ירושת האישות] ואף דמנות יבום ראויה היתה לחול אף אחר מיתה, וכן עכס היבום י"ל דשייך אף בלא ירושת האישות, וכדנראה לכאורה לדברי אבא שאול ואבמ"ל.

היבם את האישות, פקעה האישות ומו לא מצי היבם לירש, וזהו נמי גדר דינא דנאסרה.

ומעתה מבואר היטב ליטנא ד'כל יבמה שאין אני קורא בה בשעת נפילה יבמה יבא עליה הרי היא כאשת אח שיש לה בנים ואסורה' דמשמע דיסוד הדין הוי דין בהיתר אשת אח, ולא בעצם דין היבום, ומסברא ז"ב לכאורה דאי מנות היבום ראויה לחול אף אחר מיתה, אמאי לא יחול היתר אשת אח לאחר מיתה. **אך** למשנ"ת מבואר היטב, דעכס מנות היבום באמת ראויה לחול אף אחר מיתה, אלא דבמנות יבום לא